

Małgorzata Mizerska-Wrotkowska

Izolacja międzynarodowa jako skutek niedemokratycznych tendencji w Hiszpanii ery Franco

SŁOWA KLUCZOWE:

Hiszpania, Franco, polityka zagraniczna, izolacja, Stany Zjednoczone

Wprowadzenie

Celem artykułu jest zbadanie wpływu niedemokratycznych tendencji w Hiszpanii za rządów Francisco Franco na sytuację międzynarodową tego państwa. Przeanalizowałam szczegółowo przejawy izolacji międzynarodowej Hiszpanii w latach 1945–53 oraz symptomy jej przełamania w latach 1953–57.

Przy wyborze tematu artykułu kierowałam się chęcią przybliżenia polskiemu czytelnikowi meandrów polityki zagranicznej Hiszpanii tego okresu, a także chęcią weryfikacji następującej hipotezy: izolacja Hiszpanii na arenie międzynarodowej paradoksalnie nie przyczyniła się do osłabienia dyktatury Francisco Franco. „Wybuch” zimnej wojny okazał się dla F. Franco i jego systemu zbawienny. Zachodnie mocarstwa zdecydowały się bowiem „przymknąć oko” na poczynania frankistowskiego reżimu podczas wojny, doceniając jego antykomunizm. Ponowne przyjęcie Hiszpanii do międzynarodowych gremiów i podjęcie współpracy było ceną za pozostanie tego państwa z dala od wpływów ZSRR.

Przy pisaniu artykułu podjęłam problemy badawcze zmierzające do odpowiedzi na następujące pytania: (1) Jak prezentowała się sytuacja międzynarodowa Hiszpanii po II wojnie światowej? (2) Jakie były

przejawy izolacji Hiszpanii bezpośrednio po wojnie? (3) Jakie były symptomy przełamania izolacji międzynarodowej w latach pięćdziesiątych XX w.?

Do zrealizowania celów badawczych wykorzystałam metodę analizy i krytyki źródeł oraz analizę porównawczą. Korzystałam z dostępnej literatury przedmiotu, przede wszystkim w języku hiszpańskim.

Sytuacja Hiszpanii po II wojnie światowej

Po II wojnie światowej Hiszpania znalazła się w izolacji na arenie międzynarodowej. Było to spowodowane przede wszystkim jej związkami z Niemcami podczas wojny, ale również tendencjami niedemokratycznymi rządów Francisco Franco¹. Hiszpańska opozycja nie była jednak na tyle silna, by odebrać władzę F. Franco, który cieszył się poparciem społeczeństwa. Podziały wewnątrz opozycji uwidoczniły się zarówno w obozie zwolenników restauracji monarchii, jak i republiki. Tzw. Manifest z Lozanny wydany przez pretendenta do tronu Jana Burbona 19 marca 1945 r. nie spotkał się z szerokim odzewem, mimo że w dokumencie tym zaproponował on wprowadzenie w Hiszpanii monarchii konstytucyjnej opartej na przyjętej za zgodą obywateli konstytucji. Zapowiedział również respektowanie praw człowieka i wolności politycznych, utworzenie demokratycznego parlamentu, uznanie różnorodności regionalnej, amnestię dla więźniów politycznych oraz podjęcie starań o sprawiedliwszą niż dotychczas dystrybucję bogactw.

W takich okolicznościach, w lipcu 1945 r. (zaraz po rozpoczęciu Konferencji poczdamskiej) nowym ministrem spraw zagranicznych Hiszpanii (na dwanaście lat) został Alberto Martín–Artajo Álvarez². Minister ten cieszył się dużą autonomią w sprawowaniu urzędu. Jednym z zadań, które

¹ Politykę zagraniczną Hiszpanii w szerszej perspektywie czasowej, tj. od końca II wojny światowej aż do śmierci Francisco Franco w 1975 r., przedstawiono w artykule: M. Mizerska-Wrotkowska, *Spain's Foreign Policy in the Years 1945–1975*, [w:] M. Mizerska-Wrotkowska, J.L. Orella Martínez (red.), *Poland and Spain in Contemporary World*, Madrid 2014, s. 45–67.

² Były minister – José Félix de Lequerica – został wysłany do Waszyngtonu, gdzie zajął się nawiązywaniem kontaktów z przedstawicielami amerykańskiej hierarchii kościelnej i Kongresu. F. Olivie, *Memoria e Historia: La política exterior de la España de Franco*, [w:] *Del aislamiento a la apertura: la política exterior de España durante el franquismo*, Madrid 2004, s. 33.

miał zrealizować było złagodzenie wizerunku frankistowskiego reżimu na arenie międzynarodowej³.

Przejawy izolacja międzynarodowej Hiszpanii (1945–1953)⁴

Mimo propagowanego w Hiszpanii sądu, że izolacja Hiszpanii wynikała z międzynarodowego spisku, tzw. wielka trójka nie mówiła w tej sprawie jednym głosem. Jeszcze w Poczdamie brytyjski premier – Winston Churchill sprzeciwił się pomysłowi Józefa Stalina wprowadzenia przeciwko Hiszpanii sankcji. Uważał on, że wzmocni to więź obywateli z dyktatorem zamiast osłabić reżim. Natomiast Harry Truman – prezydent USA – opowiadał się pierwotnie za koncepcją J. Stalina, jednak narastający konflikt z ZSRR skłonił go ostatecznie do przyznania racji Wielkiej Brytanii⁵. USA i Wielka Brytania obawiały się, że interwencja w Hiszpanii może doprowadzić do kolejnej wojny domowej, w której wyniku władzę przejmie rząd komunistyczny⁶.

Zaraz po zakończeniu wojny głośno było na forum międzynarodowym o tzw. kwestii hiszpańskiej (*la cuestión española*)⁷. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych na wniosek Panamy⁸ wydało Rezolucję, która zawierała rekomendację, by państwa członkowskie ONZ postępowały w relacjach z Hiszpanią zgodnie z duchem deklaracji z San Francisco oraz Poczdamu i nie popierały jej przyjęcia do ONZ⁹.

³ M. Huguet, *La política exterior del franquismo (1939–1975)*, [w:] J.C. Pereira (red.), *La política exterior de España (1800–2003)*, Barcelona 2003, s. 500; R. Calduch, *La política exterior española durante el franquismo*, [w:] R. Calduch (red.), *La política exterior española en el siglo XX*, Madrid 1994, s. 115–117; J.C. Pereira, *Introducción al estudio de la política exterior de España (siglos XIX y XX)*, Madrid 1983, s. 185.

⁴ Na temat tego okresu zobacz też: M. Espadas Burgos, *Franquismo y política exterior*, Madrid 1998, s. 157–180; A. del Río Cisneros, *Viraje Político Español durante la II Guerra mundial 1942–1945. Replica al cerco internacional 1945–1946*, Madrid 1965, s. 469–572; P.A. Martínez Lillo, *La política exterior de España en el marco de la guerra fría: del aislamiento limitado a la integración parcial en la sociedad internacional, 1945–1953*, [w:] J. Tusell, J. Avilés, R. Pardo (red.), *La política exterior de España en el siglo XX*, Madrid 2000, s. 323–340.

⁵ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 117–118.

⁶ M. Huguet, *La política exterior...*, s. 500.

⁷ Zob.: A. Álvarez Rosete, 'Bienvenido, Mister Beveridge!' *El viaje de William Beveridge a España y la Previsión Social Franquista*, „International Journal of Iberian Studies Volume” 2004, nr 2(17), s. 112–113.

⁸ Panamę wsparł Meksyk, Wenezuela, Boliwia i Gwatemala.

⁹ 1. *La Asamblea General recuerda que la Conferencia de San Francisco adoptó una resolución, según la cual el párrafo 2 del artículo 4 del Capítulo II de la Carta de las Naciones*

Tymczasem Związek Radziecki i Polska doprowadziły do utworzenia przez Radę Bezpieczeństwa ONZ komitetu¹⁰, który miał zbadać, czy istnienie reżimu frankistowskiego stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W przygotowanym raporcie komitet odrzucił możliwość podjęcia interwencji w Hiszpanii, sugerując jedynie zerwanie stosunków dyplomatycznych z tym państwem. Na wniosek Polski postulat powyższy trafił pod obrady Zgromadzenia Ogólnego, które w swej kolejnej Rezolucji¹¹ sugerowało wycofanie ambasadorów akredytowanych w Madrycie oraz wykluczenie Hiszpanii ze wszystkich inicjatyw i organizacji powiązanych z systemem ONZ¹². Rekomendacji nie podporządkowały się: Argentyna, Portugalia, Republika Dominikana, Szwajcaria, Irlandia oraz Watykan.

Trudności napotkały również w tamtym czasie relacje Hiszpanii z Francją. Duży problem stanowiła działalność we Francji partyzantki (tzw. *maquis*) składającej się z hiszpańskich emigrantów mających na celu zbrojne obalenie rządów F. Franco. Ekspedycja dowodzona przez Cristino Garcíę nie powiodła się. Dowódca został schwytany i skazany na śmierć. Wydarzenia powyższe skłoniły Francję do zamknięcia granicy z Hiszpanią 1 marca 1946 r.¹³ Po kilku dniach Francja, USA oraz Wielka Brytania wydały deklarację (tzw. Deklaracja Londyńska), w której potępiły frankistowski reżim i wymieniły warunki, po spełnieniu których Hiszpania

Unidas, “no podrá aplicarse a Estados cuyos regímenes han sido establecidos con la ayuda de fuerzas militares de los países que han luchado contra las Naciones Unidas, mientras esos regímenes permanezcan en el poder”. 2. *La Asamblea General* recuerda que, en la Conferencia de Potsdam, los Gobiernos del Reino Unido, los Estados Unidos de América y la Unión Soviética han declarado que no apoyarán una demanda de admisión a las Naciones Unidas por parte del actual Gobierno español, “el cual, habiendo sido fundado con el apoyo de las Potencias del Eje, no posee en vista de sus orígenes, su naturaleza, su historial y su íntima asociación con los Estados agresores, las condiciones necesarias que justifiquen su admisión”. 3. *La Asamblea General*, haciendo suyas esas dos declaraciones, recomienda a los Miembros de las Naciones Unidas que actúen, en la conducta de sus futuras relaciones con España, de acuerdo con la letra y el espíritu de esas declaraciones. *Resoluciones aprobadas por la Asamblea General durante la primera parte de su primer período de sesiones*, Vigésima sexta sesión plenaria, 9 II 1946, GA Res. 32 (I), s. 39.

¹⁰ W skład komitetu weszli przedstawiciele Australii, Brazylii, Chin, Francji i Polski.

¹¹ Nr 39 (I) z dnia 12 grudnia 1946. Rezolucję tę przegłosowano następującą większością głosów: 34 – za; 6 – przeciw; 13 – wstrzymujących się.

¹² Niektóre z tych organizacji powstały zanim doszło do utworzenia ONZ. Hiszpania była członkiem np. Światowego Związku Pocztowego, Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego oraz Międzynarodowej Organizacji Pracy.

¹³ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 118–120.

mogła liczyć na wyjście z izolacji międzynarodowej¹⁴. Z drugiej strony sygnatariusze Deklaracji zapewnili, że nie popierają jakiegokolwiek formy interwencji w sprawy wewnętrzne Hiszpanii¹⁵.

Jednocześnie rozgłos i poparcie zyskiwali przedstawiciele emigracji republikańskiej w Meksyku. Działacze ci nie tylko ogłosili plan przywrócenia w Hiszpanii republiki, ale nawet utworzyli rząd kierowany przez José Giralą, który do 1946 r. uznało jedenaście państw.

W 1947 pojawiły się zwiastuny normalizacji sytuacji międzynarodowej Hiszpanii. Było to możliwe dzięki zmianom wewnętrznym oraz na arenie międzynarodowej, gdzie antykomunizm zastąpił antyfasyzm¹⁶. Na mocy Umowy Sukcesyjnej (*Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado*), Hiszpania stawała się królestwem, a F. Franco – regentem uprawnionym do wyznaczenia osoby przyszłego króla. Procedura sukcesyjna po zakończeniu dyktatury była przedmiotem rozmowy F. Franco z Janem Burbonem pod koniec sierpnia 1948¹⁷.

Szczęśliwie dla Hiszpanii znajdującej się pod rządami F. Franco, antykomunizm stał się wyznacznikiem amerykańskiej polityki zagranicznej i zbliżył oba państwa do siebie. Prezydent USA – Harry Truman – ogłosił w 1947 r. swoją słynną „doktrynę powstrzymywania” (zwaną inaczej „doktryną Trumana”). Bazowała ona na koncepcji George’a Kennana, przedstawionej w tzw. długim telegramie, a potem na łamach „Foreign Affairs”. Stany Zjednoczone miały teraz pomagać państwom zagrożonym inwazją komunizmu. Już w styczniu 1948 r. H. Truman przyjął sugestię Narodowej Rady Bezpieczeństwa dotyczącą normalizacji relacji politycznych i gospodarczych z Hiszpanią. Bardzo szybko po tej decyzji Francja otworzyła ponownie granicę z Hiszpanią.

Izolacja międzynarodowa zmotywowała F. Franco do pogłębienie relacji z państwami Ameryki Łacińskiej, której przedstawiciele byli przychylni „hiszpańskiej sprawie” na forum ONZ. F. Franco był również

¹⁴ Ch. T. Powell, *Las relaciones exteriores de España, 1889–1975*, [w:] R. Gillespie, F. Rodrigo, J. Story (red.), *Las relaciones exteriores de la España democrática*, Madrid 1995, s. 36–37; J. C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 185.

¹⁵ Początkowo nie było jednomyślności w tym zakresie, gdyż Charles de Gaulle był zwolennikiem interwencji. Ostatecznie przyjęto kompromisowe rozwiązanie: dopóki Hiszpania będzie rządzona przez F. Franco, dopóty nie będzie mogła liczyć na współpracę państw zachodnich, ale państwa te wstrzymują się od interwencji. M. Huguet, *La política exterior...*, s. 501; F. Olivie, *Memoria e Historia...*, s. 32–33.

¹⁶ J. C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 186.

¹⁷ W. Waławczyk, *Dyktatura generała Franco. Opór przeciwko reżimowi i przejście do demokracji*, „Dialogi Polityczne. Polityka – Filozofia – Społeczeństwo – Prawo” 2004, nr 2, s. 109–110.

zmuszony do poszukiwania nowych sojuszników. Dość nieoczekiwanie skierowano uwagę na państwa arabskie. Wybór powyższy może dziwić z uwagi na: (1) znaczenie, jakie ideologia konserwatywna przywiązuje do rekonkwisty, (2) ograniczoną tolerancję religijną reprezentowaną przez reżim frankistowski oraz (3) walki, jakie Hiszpanie toczyli na kontynencie afrykańskim z muzułmanami¹⁸.

Okazało się jednak, że większość z państw arabskich – konserwatywnych monarchii – podzielała frankistowski antykomunizm. Nie bez znaczenia był również fakt, że Izrael odmówił nawiązania stosunków dyplomatycznych z Hiszpanią z powodu jej powiązań z państwami Osi podczas wojny. W konsekwencji F. Franco poparł państwa arabskie w konflikcie bliskowschodnim, a w 1946 r. uznał Ligę Państw Arabskich. Co ciekawe, państwa arabskie nigdy nie demonstrowały niezadowolenia z uwagi na hiszpańską obecność w Afryce Północnej. Więcej, król Jordanii – Abdullah – był pierwszym szefem państwa, który odwiedził Hiszpanię od 1939 r. (wizyta miała miejsce w 1949 r.), a dzięki sułtanowi Maroka Hiszpania została ponownie dopuszczona w 1952 r. do międzynarodowej administracji Tangeru¹⁹.

W roku 1949 powstało NATO. Hiszpania – w przeciwieństwie do Portugalii²⁰ – nie została zaproszona do Sojuszu. Niektórzy badacze utrzymują, że Stany Zjednoczone chciały pierwotnie zaprosić Hiszpanię do NATO. Zdecydowanie sprzeciwiły się jednak temu pomysłowi rządy Francji i Wielkiej Brytanii²¹. Jednocześnie banki amerykańskie²² zdecydowały się na przyznanie Hiszpanii pierwszych kredytów po tym, jak krytyka międzynarodowa zmusiła amerykańską Izbę Reprezentantów do wycofania się z pomysłu włączeniu Hiszpanii do kręgu beneficjentów Planu Marshalla. Skutki tej decyzji były daleko idące. Hiszpania nie tylko nie otrzymała funduszy, ale nie przystąpiła do Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej oraz zależnej od niej – Europejskiej Unii Płat-

¹⁸ Na temat relacji Hiszpanii z państwami arabskimi w latach 1946–1950 zob.: M.D. Algora Weber, *Las relaciones hispano-árabes durante el régimen de Franco. La ruptura del aislamiento internacional (1946–1950)*, Madrid 1995.

¹⁹ Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 38–39.

²⁰ Portugalia stała się członkiem NATO pomimo faktu, że reżim Antonia Salazara niewiele różnił się od reżimu Franco. Badacze wskazują jednak, że politykę zagraniczną Portugalii podczas II wojny światowej cechowała większa dyskrekcja i równowaga w relacjach ze stronami konfliktu niż to miało miejsce w przypadku Hiszpanii. F. Olivié, *Memoria e Historia...*, s. 31; Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 37.

²¹ F. Olivié, *Memoria e Historia...*, s. 34.

²² Export-Import Bank, Chale National Bank, National City Bank.

niczej. W związku z tym peseta nie uczestniczyła w systemie swobodnej wymiany walut, a Hiszpania – w systemie rozliczeń wielostronnych, co znacznie utrudniło jej handel zagraniczny²³.

Jeśli chodzi o relacje hiszpańsko-portugalskie, to Pakt Iberyjski nie był zagrożony – oba państwa odnowiły układ o wzajemnej pomocy z 1939 r. W październiku 1949 r. F. Franco udał się w wizytą do Portugalii, by omówić najważniejsze kwestie dotyczące wzajemnej współpracy, takie jak: relacje z USA, gwarancja wzajemnej pomocy w przypadku konfliktu zbrojnego, wspólna koncepcja wobec procesów integracyjnych w Europie, przyjęcie wspólnej strategii nakierowanej na członkostwo w ONZ²⁴. Zawarto również kolejne porozumienie o pomocy ekonomicznej.

Francja zdecydowała się na ekspulsję ze swego terytorium przywódców Komunistycznej Partii Hiszpanii wspierających działalność „maquis”²⁵. Zawarła też z Hiszpanią, podobnie jak Wielka Brytania, układ handlowy. Co ciekawe, już w 1948 r. Stany Zjednoczone, Francja i Wielka Brytania były największymi odbiorcami hiszpańskich towarów – sytuacja powróciła więc do tej sprzed wojny domowej²⁶.

Rok 1950 był ważną cezurą na drodze wychodzenia Hiszpanii z izolacji międzynarodowej. 4 listopada 1950 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ na wniosek kilku państw latynoamerykańskich (Brazylia, Boliwii, Kolumbii i Peru), państw arabskich i przy dużym wsparciu USA²⁷, przegłosowało Rezolucję 386 (V), która przesądziła o anulowaniu rezolucji sankcyjnych z 1946 r. W głosowaniu nad rezolucją: „za” oprócz USA głosowało większość państw latynoamerykańskich oraz państwa arabskie; Francja, Wielka Brytania i Kuba wstrzymały się od głosu, a ZSRR, Gwatemala, Meksyk i Urugwaj głosowały „przeciw”²⁸.

W konsekwencji zniesienia rezolucji sankcyjnych został rozwiązany hiszpański rząd na uchodźstwie²⁹. Ambasadorowie poszczególnych państw mogli powrócić do Hiszpanii, a ona sama miała prawo wstąpić do organizacji wyspecjalizowanych ONZ. W 1950 r. przystąpiła do ICAO i FAO, w 1951 r. – do WHO, UPU oraz ITU, a w 1952 r. – do

²³ Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 42.

²⁴ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 118–120; F. Oliivié, *Memoria e Historia...*, s. 31.

²⁵ Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 38.

²⁶ Tamże, s. 38, 41; J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 186.

²⁷ W dowód wdzięczności za amerykańskie poparcie, F. Franco zaproponował udział hiszpańskich wojsk w wojnie w Korei. J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 187.

²⁸ Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 39; M. Huguet, *La política exterior...*, s. 505.

²⁹ Tamże.

UNESCO³⁰. Nie zniknęły jednak przeszkody stojące na drodze do przystąpienia Hiszpanii do samej ONZ. Największe obiekcje w tej sprawie, spośród państw bloku zachodniego, miały Norwegia i państwa Beneluksu³¹. Z drugiej strony, ZSRR nie chciało zaakceptować w ONZ nowego państwa z orbity USA.

W 1951 r. doszło do „powrotu ambasadorów”. Do Madrytu przybyli m.in. przedstawiciele USA (Santon Griffis) i Wielkiej Brytanii (John Balfour). Ambasadorem Francji został Bernard Harion, pełniący wcześniej obowiązki *chargé d'affaires*³².

W 1951 r. rozpoczęły się przygotowania do hiszpańsko-amerykańskich porozumień gospodarczo-wojskowych. Admirał Frederick Sherman podjął z F. Franco negocjacje na temat ewentualnego użycia przez wojska amerykańskie hiszpańskich baz wojskowych i lotniczych. Współpracę z reżimem Franco amerykańskie media tłumaczyły chęcią zjednania sobie państwa mającego dobre relacje z krajami arabskimi³³. Momentem kluczowym dla Hiszpanii było przegłosowanie przez amerykański Senat pomocy ekonomicznej w wysokości 125 milionów dolarów³⁴.

Przełamanie izolacji i początki normalizacji stosunków zewnętrznych (1953–1957)

W styczniu 1953 r. nowym prezydentem USA został generał Dwight Eisenhower³⁵. To za jego prezydentury, 26 września 1953 r., doszło do zawarcia układów z Hiszpanią, które przesądziły o budowie w tym pań-

³⁰ ICAO – *International Civil Aviation Organization* (Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego); FAO – *Food and Agriculture Organization* (Organizacja NZ ds. Wyżywienia i Rolnictwa); WHO – *World Health Organization* (Światowa Organizacja Zdrowia); UPU – *Universal Postal Union* (Powszechny Związek Pocztowy); ITU – *International Telecommunication Union* (Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny); UNESCO – *United Nations Educational Scientific and Cultural Organization* (Organizacja NZ ds. Oświaty Nauki i Kultury); F. Granell, *España y las organizaciones internacionales*, [w:] J.M. Beneyto, J.C. Pereira (red.) *Política exterior española: un balance de futuro*, Madrid 2011, s. 1035–1076.

³¹ Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 38.

³² R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 122.

³³ Minister Artajo rzeczywiście odwiedził w kwietniu 1952 r. Egipt, Irak, Jordanię, Liban, Arabię Saudyjską i Syrię. Podczas tej podróży zawarto wiele porozumień o współpracy kulturalnej i dyplomatycznej. J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 191.

³⁴ M. Huguet, *La política exterior...*, s. 503.

³⁵ Na temat początków normalizacji stosunków zewnętrznych Hiszpanii zob. też: M. Espadas Burgos, *Franquismo...*, s. 181–206.

stwie amerykańskich baz wojskowych³⁶. Uzgodniono, że „moment i forma użycia wojskowego [baz – przyp. M.M. W.] będą ustalone na podstawie wzajemnego porozumienia” (art. 3 części jawnej porozumień)³⁷. Takie sformułowanie nie mogło budzić zastrzeżeń opinii publicznej. Do porozumienia dołączono jednak tajny protokół dodatkowy³⁸. Zawarta jest w nim klauzula, że w przypadku komunistycznej agresji (*agresión comunista*), która zagrażałaby bezpieczeństwu Zachodu, siły amerykańskie będą mogły wykorzystać bazy znajdujące się na terytorium Hiszpanii. Protokół obligował obie strony jedynie do wzajemnego informowania się o planowanych działaniach. Zapis ten dał więc władzom USA prawo do jednostronnej decyzji o użyciu baz, prawo, które obwarowane było wyłącznie obowiązkiem poinformowania rządu w Madrycie o podjętej decyzji. Również rozwiązanie jest dla wielu badaczy równoznaczne nie tylko z zerwaniem z tradycyjną polityką neutralności, ale również z utratą niezależności przez Hiszpanię poprzez ograniczenie jej zwierzchnictwa terytorialnego (bazy zostały też wyłączone spod hiszpańskiej jurysdykcji). Co więcej, układ narażał ludność Hiszpanii na represalia wojenne w przypadku konfliktu zbrojnego. Madryt, Saragossa i Kadyks znalazły się w realnym zagrożeniu z uwagi na magazynowaną w ich pobliżu broń atomową³⁹.

Pojęcie „agresji komunistycznej”, którego użyto w Protokole jest bardzo szerokie i mogło obejmować zarówno działania zbrojnej partyzantki komunistycznej (tzw. *maquis*) przeciwko reżimowi Franco, jak i akcję zbrojną dowolnego państwa komunistycznego. Za zagrażające bezpieczeństwu Zachodu można było bowiem uznać jakiegokolwiek działania komunistycznego agresora. Inne rozwiązanie przyjęto w przypadku agresji nie mającej podłoża komunistycznego. W takim przypadku Protokół obligował strony do przeprowadzenia pilnych konsultacji. Zapis ten, w przeciwieństwie do poprzedniego, gwarantował, choć w minimalnym

³⁶ Hiszpańsko-amerykańskie układy zostały zawarte na dziesięć lat i składały się z trzech części: umowy o Wsparciu Technicznym (*Asistencia Técnica*), układu o Pomocy na rzecz Wspólnej Obrony (*Ayuda para la Defensa Mutua*) oraz Umowy o pomocy ekonomicznej (*Convenio sobre ayuda económica*) dotyczącej dostaw sprzętu wojskowego. M. Huguet, *La política exterior...*, s. 503–504; M^a del Rocío Piñeiro Álvarez, *Los convenios hispano-norteamericanos de 1953*, „Historia Actual Online” 2006, nr 11, s. 178–180.

³⁷ „El momento y la forma de utilización bélica serán fijadas de mutuo acuerdo”.

³⁸ *Nota adicional al párrafo segundo del artículo III del convenio defensivo entre los gobiernos de España y de los Estados Unidos*.

³⁹ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 189–190; Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 40; M. Huguet, *La política exterior...*, s. 504.

stopniu, hiszpańskie interesy, gdyż dawał temu państwu prawo do współdecydowania o ewentualnym użyciu baz.

Warto przeanalizować jakie korzyści czerpała Hiszpania z Układów biorąc pod uwagę, że ustępstwa na jakie poszła w kwestii warunków korzystania z baz były daleko idące. Pierwsza grupa korzyści miała charakter polityczny: Hiszpania wyszła z izolacji i stała się jednym z sojuszników USA, do których należały też potęgi Europy Zachodniej. W ramach korzyści ekonomicznych Hiszpania stała się jednym z beneficjentów amerykańskiej pomocy, chociaż warunki wparcia oraz jego wysokość⁴⁰ były gorsze niż te, na które mogli liczyć uczestnicy Planu Marshalla. Korzyścią z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa był rozwój w Hiszpanii infrastruktury strategicznej. Powstała sieć ropociągów, terminal logistyczny w Matagorda (Kadyks), bazy powietrzne w Torrejón (Madryt), baza morsko-powietrzna w Rota (Kadyks) oraz wiele punktów informacji i kontroli zaopatrzenia na terenie całego kraju⁴¹.

Hiszpańsko-amerykańskie Układy z 1953 r. przesądziły o powrocie Hiszpanii do grona uczestników międzynarodowej sceny politycznej. Do pełni „szczęścia” brakowało jednak przyjęcia tego państwa w poczet członków ONZ. Na początku lat 50. nie było to możliwe, gdyż posiadające prawo weta w Radzie Bezpieczeństwa USA i ZSRR⁴² bloko-

⁴⁰ Podczas dziesięciu lat obowiązywania Paktów Hiszpania otrzymała od USA, wg. różnych źródeł: od 1,2 do ponad 1,5 miliarda dolarów amerykańskich pomocy, z czego ponad 1/3 stanowiły środki na zakup broni.

⁴¹ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 122–125; A. Sagredo Santos, *Estados Unidos y el franquismo: de la neutralidad a la cooperación. El pacto de Madrid de 1953*, [w:] *Del aislamiento a la apertura: la política exterior de España durante el franquismo*, Madrid 2004, s. 125–129. O kulisach relacji hiszpańsko-amerykańskich w latach 1954–1960 pisze ówczesny ambasador Hiszpanii w Washingtonie: J.M. de Areilza, *Memorias...*, s. 79–140; Zob też: M. Vázquez Montalbán, *La penetración americana en España*, Madrid 1974; Á. Viñas, *Los pactos secretos de Franco con Estados Unidos. Bases, ayuda económica, recortes de soberanía*, Barcelona 1981; J.W. Cortada, *Two nations over time: Spain and the United States 1776–1977*, Westport (Connecticut) 1978, s. 205–273.

⁴² Relacje Hiszpanii z ZSRR były do 1953 r. zamrożone z uwagi na antykomunizm Franco, ale również w związku ze sprawą tzw. moskiewskiego złota (*el oro de Moscú*), czyli hiszpańskich rezerw narodowych (ponad 70%) wywiezionych przez republikański rząd do Moskwy na początku wojny domowej. Podobny problem był z kosztownościami skonfiskowanymi zwolennikom Franco podczas wojny i wywiezionymi na statku „Vita” (słynny skarb jachtu Vita: *tesoro del yate Vita*) do Meksyku. Brak woli zwrotu kosztowności stał się jednym z elementów wrogości między Hiszpanią i Meksykiem, obok takich przesłanek „historycznych” jak: meksykańska pomoc udzielona republikanom podczas wojny domowej, czy uznanie rządu republikańskiego za jedyne legalnego reprezentanta Hiszpanii. J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 190.

wały kandydatury państw należących do przeciwnych bloków. Dopiero w 1955 r., po śmierci J. Stalina, amerykańsko-radzieckie porozumienie umożliwiło akcesję do ONZ czternastu państw⁴³, w tym Hiszpanii, która złożyła oficjalnie swój wniosek 27 września. W dalszym ciągu jednak państwo to pozostawało poza Radą Europy, Wspólnotami Europejskimi oraz NATO⁴⁴.

W tym samym roku (27 sierpnia 1953 r.) Hiszpania podpisała kolejny ważny dokument – Konkordat z Watykanem⁴⁵. Warto zaznaczyć, że wcześniej relacje państwo-Kościół było regulowane na podstawie kilku odrębnych układów i deklaracji⁴⁶. Podpisując Konkordat papież Pius XII dał dowód swego poparcia dla rządów generała F. Franco⁴⁷. Ten ostatni odwdziaczył się natomiast Kościołowi przyznaniem nowych lub utrzymaniem wielu przywilejów, takich jak: wsparcie ekonomiczne dla przyszłych diecezji (budowa świątyń i innych budynków na użytek religijny); immunitet jurysdykcyjny dla księży; utworzenie majątku kościelnego i finansowanie Kościoła przez państwo z tytułu odszkodowania za wcześniejsze uwłaszczenie; ulgi podatkowe; skutki cywilne małżeństw kościelnych; obowiązkowe nauczanie religii; prawo do tworzenia szkół publicznych różnych stopni oraz do wnioskowania o wycofanie z obiegu publikacji dydaktycznych sprzecznych z zasadami wiary. Jak widać, przepisy Konkordatu skutkowały dużymi ustępstwami wobec Kościoła. Nie dziwi

⁴³ Oprócz Hiszpanii do ONZ w 1955 r. przystąpiły: Albania, Austria, Bułgaria, Kambodża, Cejlon, Finlandia, Węgry, Włochy, Jordania, Laos, Liban, Portugalia i Rumunia.

⁴⁴ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 125–126.

⁴⁵ Tekst Konkordatu (*Concordato entre la Santa Sede y España*) dostępny w „Revista de Política Internacional” 1953, no 15 oraz http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19530827_concordato-spagna_sp.html (dostęp: 28.07.2017).

⁴⁶ M.in.: *El modus vivendi* (1941); *Fuero de los Españoles* – religia katolicka staje się jedyną oficjalną (1945); zasady dotyczące seminariów duchownych i uniwersytetów kościelnych (8 XII 1946); zgoda na utworzenie przez Opus Dei Trybunału w Rota (1947); układ w sprawie jurysdykcji wojskowej i wsparcia duchowego dla sił zbrojnych (5 VIII 1950). Ponadto, w 1952 odbył się w Barcelonie Narodowy Kongres Eucharystyczny, który był namacalnym dowodem zbliżenia między państwem a Kościołem. Na temat relacji Hiszpanii z Watykanem w latach 1936–1945 zob.: A. Marquina Barrio, *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936–1945)*, Madrid 1983.

⁴⁷ Na temat całokształtu relacji Hiszpanii z Watykanem za rządów Francisco Franco zob.: J.M. Laboa, *La política exterior de Franco: las relaciones con el Vaticano*, [w:] J. Tusell, J. Avilés, R. Pardo (red.), *La política exterior...*, s. 371–390; M. Espadas Burgos, *Franquismo...*, s. 140–152; J.A. Rodríguez Nieto, *Las relaciones España-Santa Sede*, [w:] Ch. Powell, J.C. Jimenez (red.), *Del autoritarismo a la democracia. Estudios de política exterior española*, Madrid 2007, s. 171–180.

to jednak, gdyż był on jednym z głównych filarów, na których opierały się rządy F. Franco⁴⁸. Dzięki Konkordatowi zyskały one swoistą legitymizację w oczach hiszpańskich katolików, a sam F. Franco – kontrolę nad hierarchią kościelną dzięki prawu do proponowania kandydatów na biskupów⁴⁹.

Wnioski

Reasumując można stwierdzić, że izolacja Hiszpanii na arenie międzynarodowej paradoksalnie nie przyczyniła się do osłabienia dyktatury F. Franco. Obudziły się w Hiszpanach nastroje ksenofobiczne, a duża część z nich obwinała zagranicę za zaistniałą sytuację. F. Franco uosabiał natomiast dla wielu interes narodowy. Ponadto, o ile przegrana państw Osi w II wojnie światowej przesądziła o izolacji międzynarodowej Hiszpanii, o tyle „wybuch” zimnej wojny okazał się dla Franco i jego systemu zbawienny⁵⁰. Zachodnie mocarstwa zdecydowały się bowiem przymknąć oko na poczynania frankistowskiego reżimu podczas wojny, doceniając jego antykomunizm⁵¹. Ponowne przyjęcie Hiszpanii do międzynarodowych gremiów i podjęcie współpracy było ceną za pozostanie tego państwa z dala od wpływów ZSRR.

Co więcej, izolacja międzynarodowa Hiszpanii po II wojnie światowej nie była całkowita. Nie tylko Argentyna udzielała wsparcia handlowego i finansowego⁵². Również zachodnie potęgi, a zwłaszcza Stany Zjedno-

⁴⁸ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 187–188; Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 39.

⁴⁹ Symbolicznym gestem Kościoła wobec Franco było przyznanie mu prawa do wstępowania do miejsc świętych pod baldachimem. M. Huguet, *La política exterior...*, s. 506.

⁵⁰ Ch. T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, s. 37.

⁵¹ O wzrastającym zainteresowaniu utrzymywaniu kontaktów z Hiszpanią świadczy zwiększająca się liczba akredytowanych w Madrycie przedstawicieli państw: z 3 w 1946 r. do 40 – pod koniec 1951 r. (w tym 24 ambasadorów i 18 ministrów pełnomocnych); M. Huguet, *La política exterior...*, s. 505.

⁵² 30 października 1946 r. Hiszpania zawarła układ z Argentyną (wówczas rządzoną przez generała Juana Perona), który przewidywał kredyt w wysokości 350 milionów peso na import produktów żywnościowych z tego państwa. Dzięki kredytom Hiszpania otrzymała 700 tys. ton pszenicy (J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, s. 186). W czerwcu 1947 r. z wizytą do Hiszpanii przybyła żona prezydenta Argentyny – Eva Perón (F. Oliwie, *Memoria e Historia...*, s. 35). Na temat powojennej Argentyny oraz relacji hiszpańsko-argentyńskich pisze hiszpański ambasador w Buenos Aires w latach 1947–1950: J.M. de Areilza, *Memorias exteriores 1947–1964*, Barcelona 1984, s. 17–78.

czony, nigdy nie ograniczyły do zera dostaw ropy naftowej i innych surowców oraz żywności do tego państwa. Hiszpańska dyplomacja niezwykle zręcznie lawirowała między zimnowojennymi blokami do momentu aż udało się wyjść z izolacji międzynarodowej i znormalizować stosunki z kluczowymi państwami⁵³.

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule przeanalizowane zostały przejawy międzynarodowej izolacji Hiszpanii po II wojnie światowej oraz przejawy jej przełamania w latach 1953–1957. Autorka dochodzi do wniosku, że izolacja Hiszpanii na arenie międzynarodowej paradoksalnie nie przyczyniła się do osłabienia dyktatury Francisco Franco. Ponadto „wybuch” zimnej wojny okazał się dla F. Franco i jego systemu zbawienny. Zachodnie mocarstwa zdecydowały się bowiem „przymknąć oko” na działalność frankistowskiego reżimu podczas wojny, doceniając jego antykomunizm. Ponowne przyjęcie Hiszpanii do międzynarodowych gremiów i podjęcie współpracy było ceną za pozostanie tego państwa z dala od wpływów ZSRR.

Małgorzata Mizerska-Wrotkowska

INTERNATIONAL ISOLATION AS A RESULT OF NON-DEMOCRATIC TENDENCIES IN SPAIN IN FRANCO'S ERA

This article analyses the manifestations of Spain's international isolation after World War II and its breaking in 1953–1957. The Author reaches the conclusion that the isolation of Spain in the international arena paradoxically did not contribute to the weakening of the Franco dictatorship. In addition, the outbreak of the Cold War proved the salvation of Franco and his system. Western powers turned a blind eye to the action of the Franco regime during the war, acknowledging instead his anti-communism. Spain's re-admission to international bodies and the assumption of cooperation was the price for keeping the country to beyond the influence of the Soviet Union.

KEY WORDS: *Spain, Franco, foreign policy, isolation, United States*

⁵³ R. Calduch, *La política exterior española...*, s. 118, 120.

Bibliografia

- M.D. Algora Weber, *Las relaciones hispano-árabes durante el régimen de Franco. La ruptura del aislamiento internacional (1946–1950)*, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid 1995.
- A. Álvarez Rosete, 'Bienvenido, Mister Beveridge!' *El viaje de William Beveridge a España y la Previsión Social Franquista*, „International Journal of Iberian Studies Volume” 2004, nr 2(17).
- J.M. de Areilza, *Memorias exteriores 1947–1964*, Espejo de España, Barcelona 1984.
- R. Calduch, *La política exterior española durante el franquismo*, [w:] R. Calduch (red.), *La política exterior española en el siglo XX*, Ediciones de las Ciencias Sociales, Madrid 1994.
- J.W. Cortada, *Two nations over time: Spain and the United States 1776–1977*, Greenwood Press, Westport (Connecticut) 1978.
- M. Espadas Burgos, *Franquismo y política exterior*, Rialp, Madrid 1998.
- F. Granell, *España y las organizaciones internacionales*, [w:] J.M. Beneyto, J.C. Pereira (red.) *Política exterior española: un balance de futuro*, Instituto Universitario de Estudios Europeos de la Universidad San Pablo-CEU, Madrid 2011.
- M. Huguet, *La política exterior del franquismo (1939–1975)*, [w:] J.C. Pereira (red.), *La política exterior de España (1800–2003)*, Ariel, Barcelona 2003.
- J.M. Laboa, *La política exterior de Franco: las relaciones con el Vaticano*, [w:] J. Tusell, J. Avilés, R. Pardo (red.), *La política exterior de España en el siglo XX*, UNED, Madrid 2000.
- A. Marquina Barrio, *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936–1945)*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Enrique Flórez, Madrid 1983.
- P.A. Martínez Lillo, *La política exterior de España en el marco de la guerra fría: del aislamiento limitado a la integración parcial en la sociedad internacional, 1945–1953*, [w:] J. Tusell, J. Avilés, R. Pardo (red.), *La política exterior de España en el siglo XX*, UNED, Madrid 2000.
- M. Mizerska-Wrotkowska, *Spain's Foreign Policy in the Years 1945–1975*, [w:] M. Mizerska-Wrotkowska, J.L. Orella Martínez (red.), *Poland and Spain in Contemporary World*, Schedas, Madrid 2014.
- F. Olivie, *Memoria e Historia: La política exterior de la España de Franco*, [w:] *Del aislamiento a la apertura: la política exterior de España durante el franquismo*, Comisión Española de Historia de Relaciones Internacionales, Madrid 2004.
- J.C. Pereira, *Introducción al estudio de la política exterior de España (siglos XIX y XX)*, Akal Editor, Madrid 1983.
- Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores de España, 1889–1975*, [w:] R. Gillespie, F. Rodrigo, J. Story (red.), *Las relaciones exteriores de la España democrática*, Alianza Editorial, Madrid 1995.
- A. del Río Cisneros, *Viraje Político Español durante la II Guerra mundial 1942–1945. Replica al cerco internacional 1945–1946*, Ediciones del Movimiento, Madrid 1965.
- Mª Rocío del Piñeiro Álvarez, *Los convenios hispano-norteamericanos de 1953*, „Historia Actual Online” 2006, nr 11.
- J.A. Rodríguez Nieto, *Las relaciones España-Santa Sede*, [w:] Ch. Powell, J.C. Jimenez (red.), *Del autoritarismo a la democracia. Estudios de política exterior española*, Sílex, Madrid 2007.

- A. Sagredo Santos, *Estados Unidos y el franquismo: de la neutralidad a la cooperación. El pacto de Madrid de 1953*, [w:] *Del aislamiento a la apertura: la política exterior de España durante el franquismo*, Comisión Española de Historia de Relaciones Internacionales, Madrid 2004.
- M. Vázquez Montalbán, *La penetración americana en España*, Talleres Gráficos Montaña, Madrid 1974.
- Á. Viñas, *Los pactos secretos de Franco con Estados Unidos. Bases, ayuda económica, recortes de soberanía*, Ediciones Grijalbo, Barcelona 1981.
- W. Waclawczyk, *Dyktatura generała Franco. Opór przeciwko reżimowi i przejście do demokracji*, „Dialogi Polityczne. Polityka – Filozofia – Społeczeństwo – Prawo” 2004, nr 2.